

10. Reprezentációk konstrukciója és re-konstrukciója, avagy miért is könnyeznek a képek²⁶⁹

Kérdésünk a továbbiakban a kolozsvári könnyező kegykép körül szerveződő kommunikációs stratégiákra vonatkozik: azt vizsgáljuk meg, hogy a kegykép körül szerveződő történetekben hogyan, mily módon vesznek részt az egyes etnikai és vallási közösségek, illetve azt, hogy ezek a csoportok milyen kritériumok mentén számítanak idegennek egymás számára. Bevezetésül röviden ismertetjük a kegykép könnyezése körüli történeteket a fennmaradt írásos dokumentumok alapján.

A könnyezést követő események után meglehetősen felbolydult a kis falu élete. A könnyező kép csodáit részletező könyvek egyikében²⁷⁰ egy kis párbeszédet is olvashatunk, amely feltehetőleg Kornis Zsigmond, a környék földesura, későbbi gubernátor és Bánffy György gróf között zajlik. A rövid beszélgetésből megtudjuk, hogy Bánffy felfigyelt arra, hogy a nagyszámú nemes, akik a képet megcsodálni a Kornis-birtokra járnak, anyagilag nagy megterhelést jelenthet a Kornis háztartásának.²⁷¹ Bánffy felvetéséből nyilvánvalóan kiderül, hogy a magasabb osztályok képviselői is meglehetősen nagy számban keresték fel a képet abban az időszakban.

Nyilvánvalóan a beszélgetésről nem tudhatjuk, hogy valóban elhangzott-e ebben a formájában, ám az a tény, hogy a szerző ezt így fogalmazza meg, arra enged következtetni, hogy: 1. ő így képzelte el ezt a helyzetet, és 2. azt szeretné, ha mások is ezt így vennék tudomásul. És mivel nyomtatásban megjelent ez a beszélgetés, arra következtethetünk, hogy a szerző szándéka az volt, hogy leginkább ez a képzet terjedjen el, mint az az esetleges másik változat, amely valóban megtörtént – amennyiben az nem azonos a párbeszédben leírtakkal. Következésképpen a leírt párbeszéd (és ez érvényes az egész könyv anyagára) nem arról szól, hogy mi történt valójában abban az adott helyzetben, hanem arról, hogy mit gondoltak a kortársak, mi történt az adott helyzetben, illetve hogyan vélekedtek ők a történetekről. Úgy vélem, ez utóbbi legalább olyan erőteljes, ha nem erőteljesebb, mint maga a történet, hiszen a kultúra tanulmányozása pont a vélekedések, meggyőződések, álláspontok finom hálójával való szembesülés.

Még az első évektől ismertek a képnek tulajdonított csodák feljegyzése. A csodás gyógyulásokat és eseményeket a jezsuita szerzetesek kezdik el összegyűjteni, lejegyezni, majd kiadni. Az első latin nyelvű könyveket továbbiak követik, immár magyar nyelven, amelyben a jezsuita szerzetesek a korábbiakhoz mindig hozzátoldják a további csodákról szóló híradásokat.

²⁶⁹ A fejezet az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíja keretében készült.

²⁷⁰ A' *Kolozsvári könnyező Szűznek históriája...* é.n.

²⁷¹ Uo. 43.

Érdekes adaléknak számít egy kortárs, a kálvinista Cserei Mihály vélekedése arról, hogy könnyezett-e, és ha igen, miért könnyezett a kolozsvári kegykép. Az *Erdély története* című munkájában ezt olvassuk: „Ugyanaz idő tájban Erdélyben is Szamosújvárhoz közel egy oláh templombeli képre ráfógták, hogy sírt, és onnan Kolozsvárra hozták a monostori kápolnába, azzal is úgy bálványozoltanak. Én is elmentem vala nézésire, s éppen eleiben állottam, ahova függesztették vala, meg is vizsgálám szorgalmasan, de bizony semmi jelít nem láttam, amint hirdették, hogy orcáján könny folyt volna le. Az bizonyos, hogy olvastam a külső történetekben, hogy sokszor a képek verítékeznek: Istentől volt-e vagy ördögtől, azt most nem disputálok. És mindenkor arra az országra szörnyű veszedelem érkezett. Aminthogy Magyarország s Erdélyre a síró képek elvitele után következett rettenetes hosszas nyomorúság e mai napig, a történetnek valóságát megbizonyítja.”²⁷²

Látható, hogy Cserei első mondataival némiképpen elutasító álláspontra helyezkedik, amikor úgy fogalmaz, hogy a képre „ráfógták”, hogy sírt. A jelenség ellenőrzése végett ő maga a kép elé állt (immár Kolozsváron), de az elmondása szerint nem könnyezett. Olvasmányai alapján mégsem tartja ennyire egyértelműnek a történet elvetését, hiszen megtörtént már a világban, hogy egy kép könnyezése fenyegető jelnek bizonyult, és utána veszedelem érkezett az országba, amiből levonja a következtetést: mivel Erdélyben is nyomorúságos idők következtek a kép könnyezése után, a történet valódiságát az ő szemében ez kellőképpen igazolja.

Mások, máshol még ennél is kevésbé szakrális üzenetet véltek kiolvasni egy kép könnyezéséből. Cserei beszéli el azt is, hogy Apor István Cusani generális leveléből szerzett tudomást a pócsi Mária-kép könnyezéséről. A német generális azt írja, hogy valószínűleg a németeket siratja a pócsi Mária, akik a vérüket ontják Magyarorszáért, mégis rossz a „quártélyok”.²⁷³

Kép és hely

Hogyan lehet *más* egy szentkép? *Más*, mint a többi szentkép?

Talán érdemes felfigyelni arra az érdekes körülményre, hogy egykor ezek a képek nem a mai, múzeumi kiállítási tárgyakéhoz hasonló szerepet tölthettek be egy közösség életében. Ma úgy gondolunk a képtári képekre, mint egy kiállítás passzív szereplőire, amelyeket gondos muzeológusok elhelyeztek a termekbe, és amelyek nagy valószínűséggel a helyükön maradva, változatlan állapotban várják a látogatókat. De ez nem volt mindig így.

Ezek a képek a 17–18. századi adatok alapján meglehetősen mozgalmas életet éltek. Egy-egy közösség ugyanis úgy gondolta, hogy a szentek követik a közösség életét, örülnek, ha a népük örül, szomorkodnak, ha a népük szenved. És ennek az együttérzésnek a róluk készített képek a megtestesítői. Ez különösen a Mária-képekre vonatkozik. És itt nemcsak

²⁷² Cserei 1983: 275.

²⁷³ Uo.

a mindenki által ismert könnyezésekre gondolok, hanem a például helyváltoztatásokra is. Ezek a képek az éjszaka leple alatt megszöktek helyükről, ha úgy adódott. Ismerünk ilyen jellegű adatokat a solymári kegykép történetéből: „A solymári temetőben, a régi templom mellett egykor egy fa állott, melyen egy lány a Szűzanyát vélte látni. Erre a fára később egy Mária-képet függesztettek, ez azután a kegykápolnába került. De itt nem volt maradása: mindig visszavándorolt a fára. Amikor azonban a mai nagy templom megépült s odahelyezték, már nem kívánczozott el többé. Így lett Solymárból búcsújáráhely.”²⁷⁴

A füzesmikolai kegyképpel kapcsolatban is hasonló történeteket ismerünk: *Az emberek azt mondják, hogy a képet nem emberi kéz készítette, hanem leszállt az égből. És még azt is mondják, hogy amikor ellopták, éjjel repülve visszatért a régi kolostorba, ahonnan elvitték. Sokat, nagyon sokat mondanak erről a kegyképről, és az emberek mindent elhisznek.* (Ion Câmpean, 79 éves, Füzesmikola)²⁷⁵

Tehát azért, hogy nem úgy „viselkednek”, mint általában más képektől megszoktuk, egyes kegyképek kiemelkednek a hétköznapiakból, különös narrációk lengik körül őket, amelyek révén a csoport minden tagjához eljutnak azoknak a bizonyos képeknek a máságáról szóló információk.

Kulturális máság egy kegykép körül

Felmerül a kérdés, hogy a kolozsvári könnyező kép körül szerveződő történetekben milyen módon vettek részt az egyes közösségek, nemzetiségi vagy vallási csoportok, illetve, hogy ezek a csoportok milyen kritériumok mentén határolódnak el egymástól.

Már a 18. század végén bekövetkezett egyházi unió²⁷⁶ is felvetette a máság kérdését. Az addig magát ortodoxnak tartó, a keleti egyházhoz tartozó közösségek egyszerre a római pápa fennhatósága alá kerültek. Ezzel egy egyedülálló vallási csoportosulás született meg, amely elkülönbözött mind a nyugati, mind a keleti keresztény csoportoktól, egyiktől elsősorban liturgiája, egyházi hagyományai, másiktól a szervezeti hovatartozása révén. Így történhetett meg az, hogy akik a könnyező kép körül felbukkantak a kezdetekben, azaz a kegykép festője, vásárolója és Füzesmikola vallásos közössége, rövid időn belül ortodoxból görög katolikussá lettek. Ez a mozzanat a mai napig kulcsfontosságúnak bizonyult.

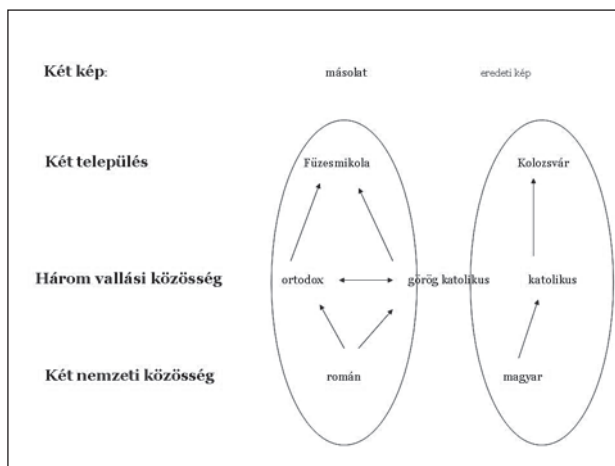
Lássuk most, hogy a máság, idegenség milyen fokozataival találták szemben magukat a Füzesmikola falu – feltételezések szerint a könnyezés idején túlnyomóan román nemzetiségű, ortodox vallású – lakói. A füzesmikolai lakosok nem ekkor szembesültek először a birodalmi katonákkal, hiszen azok ott állomásoztak a közelükben. Fontos körülmény,

²⁷⁴ Bonomi 1940: 366.

²⁷⁵ Idézi Tudor 1999. (saját fordítás – Sz. M.) Hasonló adataink vannak kolozsvári ortodox adatközlőtől, aki 2006 márciusában beszélt arról, hogy a füzesmikolai képet elvitték valahova, ahol a képnek nem tetszett, és több éjjel visszaszökött, és hiába láncolták le, úgysis meg tudott szökni. Gyűjtő: Szabó Krisztina.

²⁷⁶ Lásd erről Pirigyí 1990.

hogy a katonák vették észre a könnyezést, amikor egy sétájuk alkalmával betértek a templomba. A füzesmikolai parasztnak számára a katonák minden szempontból idegennek számítottak: társadalmi hovatartozásuk (nem paraszti), vallásuk (nem ortodox), nemzetiségük (nem román), helyhez kötöttségük (nem helybéli) révén.

32. kép. Kulturális másság egy kegykép körül

A történések másik fontos szereplője a földesúr, aki már csak részben lehetett idegen a falubeliek számára, amennyiben helybelinek, idevalósinak számított, másfelől sem vallási, sem nemzetiségi, sem társadalmi státusát tekintve nem állt közel a falu paraszti lakosságához. A kivizsgálást végző papok, az inkvizítorok a katonához hasonlóan a teljes idegenség ismerveit mutatták, hiszen katolikus vallású írástudók voltak, akik nem helybéli magyarként semmiképpen nem lehettek közeliek a helybeliek számára. Hasonlóan a katonák, akik bár katolikusok, nem magyar ajkúak, és idegenből érkeztek. Messziről érkeztek az inkvizítorok is, bár katolikus magyarokként nem helyezkednek el túl nagy távolságra ezen az idegenség-térképen a kolozsvári katolikus lakosságtól.

A kegykép, mint tudjuk, nemsokára Kolozsvárra kerül. A leírások alapján a városba történő behozatala ünnepélyes keretek között történt. A mirákulumelbeszélésekből tudjuk rekonstruálni azt is, hogy a kép tisztelete Kolozsváron hogyan folytatódott tovább. A kolozsvári katolikus magyar közösség azonban a füzesmikolai paraszti lakossághoz képest egy másfajta idegenséggel is szembesült. A kép stílusa mindenképp a keleti rítusú egyház sajátja, és mind készítője, mind származási helye (ortodox, később görög katolikus festő és templom) más vallási felekezetet jelez.

A kegykép a felsorolt jellemzőkön kívül a másság további jegyeit viselte mind a füzesmikolai, mind a kolozsvári közösség számára, hiszen könnyezett, és ez meglehetősen különös eseménynek számított. Egyesek intő jelként értelmezték, olyan különös jelenségként, aminek meghatározott üzenete volt a közösség számára: a kép könnyezése a

transzcendens világ üzenetének számított, amely veszélyre, nehéz időkre figyelmeztet²⁷⁷, máskor azt feltételezték, hogy a képen ábrázolt Mária a nemzeti közösség fennmaradása, megtartása érdekében esedezik ily módon Fiához: „Itt Kegyes Olvasó, talám tudni kívánod, mit jelentett az Isten ezzel a’ csudálatos könyhullatással? Itéletem szerént azt, tudni illik: mely buzgon esedeznék érettünk Szent Fiánál, hogy azok a’ keserves csapások, ugmint: hadakozás, éhség döghalál melyek szertelen büneinkért csak hamar nyomorult hazánkra todulva következtek, elne fogyatnák végső romlásra jutott Nemzetünket.”²⁷⁸

A másság mai arca

Adott tehát két település (Füzesmikola, Kolozsvár) két kegyképe (egy eredeti és egy másolat), két etnikai (magyar, román) és három vallási felekezet (ortodox, görög katolikus, római katolikus). (lásd az illusztrációt.) A történések a kegykép Kolozsvárra vitelétől kezdődően két szálon futnak tovább. A füzesmikolai görög katolikus román közösség a saját kegyképét tartja eredetinek, és úgy véli, hogy másolatot vittek Kolozsvárra, míg a katolikus magyar közösség a kolozsvári kegyképet tekinti eredetinek, és a füzesmikolait másolatnak.²⁷⁹

A *Renașterea* című kolozsvári ortodox egyházi folyóirat 1938-as számában olvashatjuk, hogy az ortodox egyház nem tartja eredetinek a füzesmikolai kegyképet, és ugyanitt felhívják a figyelmet arra, hogy az eredetit a kolozsvári piaristák őrzik. Ebben a cikkben Iosif E. Naghiu a következőket írja: „Történelmi kutatások igazolták azt, hogy Füzesmikolán egy kegyképmásolat található. Az eredeti kegyképet egy ortodox festette, és miután az könnyezett, elvitték a kolozsvári Egyetemiek templomába, ahol ma is látható. [...] Részletesebb adatokat arról, hogy a kegyképet egy ortodox festette és ma Kolozsváron látható, *A római katolikus líceum története 1579–1898* [ma Báthory István elméleti líceum, a szerk. megj.] című munkában találunk az 58–59 oldalakon, amelyet dr. C. Erdely írt.”²⁸⁰ (saját fordítás – Sz. M.)

Mára ez a helyzet teljességgel megváltozott: az ortodox egyház nemhogy elismeri a füzesmikolai kegykép eredetiségét, hanem cselekvő részt vállal a kegykép körül kialakult kultusz fenntartásában. Az az egyház, amely nem is olyan régen megkérdőjelezte a füzesmikolai kegykép eredetiségét, most rekonstruálja az előzőekben elvetett reprezentációs gyakorlatot.

Mi az oka ennek a szemléletváltásnak?

Feltételezésem szerint ebben nagy szerepet játszott a görög katolikus egyház 1948-ban történt romániai megszüntetése. Ezt követően a Füzesmikola település felekezeti statisztikái alapvetően megváltoztak, hiszen ettől kezdve a görög katolikus hívek az ortodox

²⁷⁷ Cserei 1983.

²⁷⁸ A' *Kolozsvári könyvező Szűznek históriája...*é.n. 18.

²⁷⁹ B. Nagy 1977: 26, Mihály 2006: 85.

²⁸⁰ Naghiu 1938, idézi Sârbu 2001.

egyházhoz tartoztak. Míg 1941-ben a népszámlálási adatok szerint a falu 912 lakosából 897 görög katolikus, 1 ortodox, 7 római katolikus és 7 református volt, 1992-re ez a következően módosul: az 543 lakosból 506 ortodox és 37 görög katolikus.²⁸¹ Az itt jelzett 37 személy feltehetőleg az 1989-es fordulat után tért vissza vallásához, miután eltörölték a görög katolikus egyházat megszüntető rendelkezést.

A román görög katolikus egyház javait annak betiltása²⁸² után a törvény rendelkezései értelmében átvette az állam. Ez történt Füzesmikolán is, ahol aztán 1968-ban a birtokjogot az államtól hivatalosan is megkapta az ortodox egyház. Amikor a kegyhely adminisztrálását átvették, az ortodoxok szembesültek a kép körül kialakult tiszteleti formákkal. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy nemcsak az ingó és ingatlan fölötti rendelkezési jogot kapták meg, hanem azokat a szakrális tiszteleti formákat is kezelniük kellett, amelyek már korábban kialakultak, és amelyekhez a hívek különösképpen ragaszkodtak.

Ez lehet az oka annak is, hogy míg 1948 előtt ortodox körökben nem tekintették eredetinek a füzesmikolai képet, és úgy vélték, hogy történelmi adatok szerint az eredeti kép Kolozsvárra került, a kegyhely adminisztrációjának átvétele, és a tiszteleti formákkal való szembesülés után ez megváltozott. A korábban görög katolikus, ám immár ortodox vallásúvá vált hívek, akiknek egyháza megszűnt, továbbra is tisztelettel fordultak a füzesmikolai kegykép fele. A kegyhely új tulajdonosa bátorította ezt a tiszteleti formát, és nem hangoztatta többé a kegykép valódisága fölötti aggodalmát.

A másság ma is rányomja bélyegét a füzesmikolai kép körüli történésekre. A kegyhelyre ma is több ezer zarándok látogat el minden évben a Boldogasszony napján: görög katolikus és ortodox hívek egyaránt. A sajtó 2005-ben 300 000-re becsülte a zarándokok számát.²⁸³ Azóta minden évben hasonlóan nagy számú zarándokról számolnak be.

A kegyhelyen egymás mellett három templom áll. A tér közepét egy kis fatemplom uralja. Ezt az 1700 körül készült kis fatemplomot 1974-ben hozták Füzesmikolára, miután a füzesmikolai leégett. A kegykép a tűzvész idején a barokk templomban volt.

A fatemplom mellett a 19. századi, görög katolikusok által épített barokk templom áll, és ez mögött emelkedik a már szinte készen álló ortodox templom.

A búcsúra érkező hívek előbb a kis fatemplomot kerülik meg háromszor, a mélyen vallásos hívek ezt térden mászva végzik el.

²⁸¹ Füzesmikola, etnikai statisztikák: <http://varga.adatbank.transindex.ro/?pg=3&action=etnik&id=5558>, felekezeti statisztikák: <http://varga.adatbank.transindex.ro/?pg=3&action=felek&id=5558>

²⁸² 358/1948. december 1-i törvény.

²⁸³ Niçula – o minune care ține de trei secole. (Füzesmikola – egy csoda, amely három százada tart). *Gândul*. 2005. 08. 15.

33. kép. Fatemplom, háttérben az épülőfélben levő ortodox teplommal, Füzesmikola, 2008. augusztus 14., saját felvétel

34. kép. A búcsúsok háromszor térden kerülnek meg a fatemplomot, Füzesmikola, 2008. augusztus 14., saját felvétel

Sokan a fatemplom falánál állnak meg, és mormolják el imáikat. Mások az üveg nélküli rácsos ablaka előtt állnak sorba, hogy ott a rövid fohász után az ablakon keresztül bedobhassák a papírszeletekre írt kéréseiket és a hozzá tartozó pénzüsszeget.

Ezt követően órákig állnak sorba a tűző napon a barokk templom előtt, hogy bemehesenek és bent a papok megáldják a magukkal hozott bazsalikomcsokrokat, amelyeket otthonaikba visznek a következő búcsúig, mert gyógyító, óvó erőt tulajdonítanak nekik.²⁸⁴

A kilencvenes évek elején újraélesztett román görög katolikus egyház próbálja visszaszerezni a füzesmikolai birtokait, 2002-ben pert is indított ennek okán, ám egyelőre eredménytelenül. A kegyhelyen építkezik az ortodox egyház, és lebontani kívánja az 1875–1879 között épült templomot, ezért a görög katolikusok a műemlékvédelemhez fordultak.²⁸⁵

²⁸⁴ Saját gyűjtés, 2008. augusztus 14.

²⁸⁵ Sârbu 2001.

35. kép. Templomablakon bedobált pénz és papírszeletek a búcsúsok kéréseivel, Füzesmikola, 2008. augusztus 14., saját felvétel

A konfliktusok azonban több fronton szerveződnek. A kilencvenes évek elején restaurálták a füzesmikolai kegyképet. Görög katolikus vélekedések szerint ezt nem kellő figyelemmel végezték el (talán nem mellékes, hogy ortodox) restaurátorok, sőt, a sajtóban megjelent vélekedések szerint durván átfestették a képet.²⁸⁶

Tény, hogy akár az eredeti könnyező, akár másolat a füzesmikolai, régiségéhez nem fér kétség. A kép ma feltűnően harsány színekben pompázik, és semmi sem emlékezteti a szemlélőt arra, hogy 300 éves kép előtt áll. Hacsak azok a kis papírszeletkéik nem, amelyekre a kéréseiket írják rá a hívek, és pénz kíséretében a központi téren levő 18. századi kis fatemplom mindig nyitva álló ablakán dobálnak be a Mária-kegykép elé, remélve, hogy ezáltal meghallgatásra talál a cédulákra írt kérésük.

²⁸⁶ Sárbu 2001.

36. kép. Bazsalikomot áruló asszony, Füzesmikola, 2008. augusztus 14., saját felvétel

Kulcsszavak

kegykép, kegyhely, etnikai közösség, vallási közösség, könnyezés, helyváltoztatás, kulturális másság, idegenség, eredetiség

Szakirodalom

é.n. A' Kolosvári könyvező Szűznek historiája Irattatott az ott lévő JÉSZUS Társaság-béli Szerzetesek által, Most pedig Azon szentséges Szűz tiszteletinek gyarapodására, és Ájtatosinak lelki vigasztalásokra megsaporitaván újra Nyomtatattott Kolosvárt.

BONOMI Jenő

1940 Búcsújárás Solymárra. *Ethnographia* LI. (3) 361–366.

CSEREI Mihály

1983 *Erdély históriája (1661–1711)*. Sajtó alá rendezte Bánkúti Imre. Európa Könyvkiadó, Budapest

MIHÁLY Ferenc

2006 Adatok egy erdélyi kegyszobor és egy kegykép történetéhez. In: BARNÁ GÁBOR (szerk.): *Kép, képmás, kultusz*. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 76–90.

NAGY Margit, B.

1977 Adalékok a mikolai Mária-ikon történetéhez. In: *Uő: Stílusok, művek, mesterek*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 24–31.

2005 Nicula – o minune care ține de trei secole. *Gândul*. 2005. 08. 15.

PIRIGYI István

1990 *A magyarországi görög-katolikusok története*. Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza

SÁRBU, Daniel

2001 Icoana mutilată. *Ziua*. 2001. 11. 09.

<http://www.catholica.ro/stiri/show.asp?id=2105&idcom=5315>

TUDOR, Ilie

1999 Icoana Fecioarei Maria de la Mănăstirea Nicula. *Formula AS* Nr. 363 / (24 mai–31 mai 1999.)